

รายงานการเดินทางไปราชการ
เพื่อร่วมพิธีเปิดโครงการแลกเปลี่ยนภิกษุนานาชาติด้านบาลีและสันสกฤต รุ่นที่ ๓
ณ รัฐกรณาฏกะ สาธารณรัฐอินเดีย
ระหว่างวันที่ ๔ - ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘

๑. ชื่อโครงการ

พิธีเปิดโครงการแลกเปลี่ยนภิกษุนานาชาติด้านบาลีและสันสกฤต รุ่นที่ ๓ (PSIBEP) ระหว่างวันที่ ๔ - ๑๐ มกราคม ๒๕๖๘ ณ รัฐกรณาฏกะ สาธารณรัฐอินเดีย

๒. วัตถุประสงค์

เพื่อเข้าร่วมทำพิธีเปิดโครงการฯ ฟังบรรยาย และทัศนศึกษาวัดและชุมชนชาวทิเบต เพื่อขยายขอบข่ายความรู้ด้านพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายานจาก ๒ สายธรรม ประกอบด้วยฝ่ายบาลีจากไทย ศรีลังกา และฝ่ายสันสกฤตจากทิเบต

๓. กำหนดเวลา

๔ - ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๘

๔. สถานที่

ณ รัฐกรณาฏกะ สาธารณรัฐอินเดีย

๕. หน่วยงานผู้จัด

คณะกรรมการจัดงานแลกเปลี่ยนพระภิกษุนานาชาติบาลีและสันสกฤต

๖. หน่วยงานสนับสนุน

คณะกรรมการจัดงานแลกเปลี่ยนพระภิกษุนานาชาติบาลีและสันสกฤต

๗. กิจกรรม

วันเสาร์ที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๘

- เดินทางจากประเทศไทยสู่รัฐกรณาฏกะ สาธารณรัฐอินเดีย
- เดินทางเข้าสู่โรงแรมที่พัก รัฐกรณาฏกะ สาธารณรัฐอินเดีย

วันอาทิตย์ที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๘

๐๘.๓๐ - ๑๐.๐๐ น. ศึกษาดูงานและเข้าชมการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา Gaden Shartse Thoesam Norling School เพื่อเข้าชมกิจกรรมการเรียนการสอน และการฝึกเขียนอักษรวิจิตรแบบโบราณบนกระดานชนวน และฟังบรรยายเกี่ยวกับประวัติการก่อตั้งสถาบันการศึกษา

โรงเรียนแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๑๒ เพื่อส่งเสริมการศึกษาทั้งด้านธรรมะและการศึกษาระบบโรงเรียนสายสามัญตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยพระภิกษุจากเมืองบุกเซอร์ (เบงกอลตะวันตก) ได้ย้ายไปยังตำบลนุด์ก็อด และเริ่มรับพระภิกษุและสามเณรใหม่เพื่อปลูกฝังธรรมะ

จากนั้น พ.ศ. ๒๕๑๓ จึงได้ก่อตั้งโรงเรียนในพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในปัจจุบัน เมื่อแรกดำเนินการมีนักเรียน ๒๒ คน โดยมีการสอนการอ่าน การเขียน และการท่องพระสูตร ต่อมาเพิ่มการสอนด้านการเขียนตัวอักษร การสะกดคำ ไวยากรณ์ และบทกวี

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๕๑๘ จึงมีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษา โดยครอบคลุมวิชาพื้นฐานทางพุทธศาสนา เช่น วิชาวิธี อภิปรัชญา และตำราศาสนา รวมถึงวิชาการที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานแบบสากล เช่น ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และศิลปะการเขียนอักษร เพื่อสร้างสมดุลระหว่างการศึกษาดั้งเดิมและสมัยใหม่

ปัจจุบัน มีจำนวนนักเรียนประมาณ ๖๐๐ คน โดยจำนวนนักเรียนมากกว่า ๖๐% มาจากภูมิภาคหิมาลัย (เนปาล สปีติ ลาตักห์ ลาฮูล และอรุณาจัลประเทศ) และ ๓๐% เป็นชาวทิเบต ที่เหลือมาจากส่วนอื่น ๆ ของอินเดียและไต้หวัน โดยเปิดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา วิชาหลักได้แก่วิชาพุทธศาสนา ภาษาฮินดี ภาษาทิเบต ภาษาอังกฤษ ไวยากรณ์ บทกวี คณิตศาสตร์ การท่องจำพระสูตร วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศิลปะ การประดิษฐ์ตัวอักษร และวิทยาการคอมพิวเตอร์ เริ่มเรียนตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. ส่วนนักเรียนชั้นมัธยม จะเรียนอภิปรายทางพุทธศาสนา ปรัชญา และการวิเคราะห์ตำราธรรมะ ระหว่างเวลา ๑๘.๓๐ - ๒๒.๓๐ น. และระดับมัธยมปลายถึงระดับเทียบเท่าปริญญาเอก จะมีการศึกษาขั้นสูงเกี่ยวกับคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาหทัยสูตร ๕ ปี คัมภีร์มหายิมิกะการิกะสูตร ๓ ปี คัมภีร์อภิธรรมศาสตร์ ๒ ปี และคัมภีร์อภิธรรมการิกะสูตร ๒ ปี โดยใช้เวลาเรียนตั้งแต่เริ่มจนจบหลักสูตรเป็นเวลา ๒๕ ปี จากนั้นผู้เรียนสามารถสอบเพื่อรับปริญญา Geshe Lharampa (เทียบเท่าปริญญาเอกด้านปรัชญาพุทธ) ก่อนจะมีสิทธิ์เข้าสอบ Great Gelukpa ซึ่งใช้เวลาอีก ๖ ปี

หลังจากสำเร็จการศึกษาระดับ Geshe Lharampa แล้ว จึงจะนำวุฒินี้ไปสมัครเข้าศึกษาต่อที่สถาบัน Gyutse หรือ Gyumed Institute of Higher Buddhist Studies หรือสถาบันการสอนตันตระ (วัชรยาน) เป็นเวลา ๑ ปี

การอธิบายในประเด็นนี้ ก็เพื่อแก้ไขความเข้าใจผิดที่มักเข้าใจว่าชาวพุทธทิเบตทุกคนเป็นพุทธแบบวัชรยาน แต่ในความเป็นจริง วัชรยานหรือตันตระเป็นวิถีปฏิบัติส่วนหนึ่งของพุทธศาสนิกนิกายมหายานในวัฒนธรรมทิเบต โดยผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เรียนตันตระได้นั้นต้องสำเร็จการศึกษาธรรมะระดับสูงสุดในสถาบันสงฆ์ทิเบตที่ต้องใช้ระยะเวลาในการเรียน ๒๕ ปีเสียก่อน ดังนั้น จึงมีอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์ทิเบตและชาวทิเบตทุกคนเป็นผู้ปฏิบัติวัชรยานตันตระหรือเป็นพระวัชรยาน แต่พุทธศาสนาแบบทิเบตคือนิกายมหายาน มีผู้ปฏิบัติวัชรยานตันตระในวัฒนธรรมพุทธแบบทิเบต

โดยสรุป การศึกษาด้านพุทธธรรมอย่างครอบคลุมในโรงเรียนแห่งนี้ต้องใช้เวลาน้อย ๓๐ ปี ซึ่งเป็นกระบวนการที่เน้นการฟัง พิจารณา และวิเคราะห์ธรรมะอย่างลึกซึ้ง รวมถึงการศึกษาทั้งในด้านธรรมะและวิชาการสมัยใหม่ เพื่อสร้างนักปรัชญาและนักวิชาการพุทธในอนาคต

๑๐.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. ศึกษาดูงานและเข้าชมวัด Gaden Shartse Norling Monastery ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่เดียวกันกับสถาบันการศึกษา โดยตั้งอยู่ด้านหน้าโรงเรียน วัดแห่งนี้ก่อสร้างแบบศิลปะทิเบตและมีบัลลังก์ที่ประทับสำหรับองค์ทะไลลามะเมื่อเสด็จแปรพระราชฐานมาประทับอยู่ที่นี่

๑๑.๐๐ - ๑๑.๓๐ น. ศึกษาดูงานและเข้าชม Gashar Healing Center สถานพยาบาลที่ทำการรักษาแบบแพทย์แผนตะวันตกและแพทย์แผนทิเบต โดยจะรักษาให้นักบวชโดยไม่เก็บค่ารักษา นอกจากนี้ บุคลากรในสถานพยาบาลมีทั้งพระสงฆ์และฆราวาส เนื่องจากในวัฒนธรรมทิเบตนั้น พระสงฆ์สามารถปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่สุจริตได้ โดยไม่เบียดเบียนการปฏิบัติธรรมควบคู่กันไป

๑๑.๓๐ - ๑๒.๐๐ น. ศึกษาดูงานและเข้าชมห้องปฏิบัติการ การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยองค์ทะไลลามะที่ ๑๔ แห่งทิเบต พระองค์เห็นความสำคัญของการเรียนวิทยาศาสตร์อย่างมาก ทั้งยังส่งเสริมให้พระเถระชั้นสูงของทิเบตเรียนวิทยาศาสตร์ควบคู่กับการเรียนธรรมะ เนื่องจากวิทยาศาสตร์และธรรมะเป็นเรื่องที่เน้นความเป็นเหตุเป็นผล หลักการสองอย่างนี้สอดคล้องกันและเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำทั้งสองอย่างมาศึกษาไปด้วยกันจะเป็นการพัฒนาทั้งการเรียนธรรมะและการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ให้เกิดความเข้าใจในธรรมชาติของสรรพสิ่ง รวมถึงธรรมชาติของจิตได้ดีขึ้น

๑๒.๐๐ - ๑๔.๐๐ น. พักรับประทานอาหารกลางวัน และพักผ่อนตามอัธยาศัย (เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของอินเดียที่จะมีการพักกลางวันจนถึงช่วงบ่าย เพื่อให้นักเรียนและประชาชนได้นอนพักหลังฉันภัตตาหารเพล/รับประทานอาหารกลางวัน เพื่อให้มีพลังในการทำกิจกรรมช่วงบ่ายจนถึงช่วงค่ำได้อย่างกระปรี้กระเปร่า)

๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น. ประชุมร่วมกับคณะพระสงฆ์และคณะทำงานฯ เพื่อวางแผนการจัดกิจกรรมโครงการแลกเปลี่ยนพระภิกษุนานาชาติด้านบาลีและสันสกฤต รุ่นที่ ๓/๒๕๖๘ ในประเทศไทย

๑๖.๓๐ - ๑๘.๐๐ น. พักรับประทานอาหารเย็น

๑๘.๐๐ - ๒๐.๐๐ น. ศึกษาดูงานและร่วมชมกิจกรรมตรกริภาช หรือโต้ว่าที่ธรรม ประจำปีในฤดูหนาว (Winter debate) โดยในปีนี้จัดขึ้นที่ลานโต้ว่าที่ธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ของวัด Gaden Shartse Norling Monastery มีพระสงฆ์และสามเณร รวมทั้งสิ้น ๓,๙๖๐ รูป จาก ๒๖ สถาบัน เข้าร่วมกิจกรรม

วัฒนธรรมการโต้ว่าที่ในพุทธศาสนาแบบทิเบต เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาพระธรรม ในสายมหายานแบบทิเบตอย่างยิ่ง ในสถาบันสงฆ์จะมีการว่าที่ธรรมทุกวัน และมีการโต้ว่าที่ธรรมใหญ่ประจำปีทุกปี โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาปัญญา ความเข้าใจธรรมะ และทักษะการวิเคราะห์ด้วยเหตุผลเชิงตรรกะ วัฒนธรรมนี้เริ่มต้นขึ้นพร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าสู่ทิเบตในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ โดยได้รับอิทธิพลจากระบบการศึกษาพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยนาลันทาในอินเดีย และพัฒนามาอย่างเป็นระบบ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ โดยมีพระอาจารย์แซงคาปาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดระบบการศึกษา

กระบวนการโต้ว่าที่ประกอบด้วยผู้ตั้งคำถามและผู้ตอบคำถาม โดยผู้ตั้งคำถามจะยืนขึ้น และตั้งคำถามด้วยเหตุผลที่ซับซ้อน พร้อมใช้ท่าทาง เช่น การตบมือเพื่อเน้นจุดสำคัญ ขณะที่ผู้ตอบคำถามจะนั่งลงและตอบด้วยหลักธรรมและเหตุผลจากคัมภีร์ เนื้อหาของการโต้ว่าที่ครอบคลุมทั้งปรัชญา ศีลธรรม และจิตวิทยา เป้าหมายหลักคือการขจัดความสงสัยในธรรมะและพัฒนาความเข้าใจเชิงลึก

ชาวพุทธทิเบตเชื่อว่าการโต้ว่าที่ธรรม ทำให้ผู้ถามและผู้ตอบได้ฝึกฝนทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา เนื่องจากจะต้องขยับตัว ประหม้อมือ และทำท่าทางเหมือนยืนธนูที่เป็นอาวุธแหลมคมที่พุ่งได้รวดเร็ว ดังปัญญาที่เฉียบคม รวมทั้งได้มีการใช้สมองในการคิดวิเคราะห์อย่างรวดเร็วและคิดแบบเป็นเหตุเป็นผล ตามหลักตรรกศาสตร์ และขยับปากเพื่อพูดออกเสียง กิจกรรมนี้จึงช่วยการกระตุ้นการทำงานให้ร่างกายได้ขยับเขยื้อน กระตุ้นสมองให้ขบคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เป็นการลับคมสติปัญญา ซึ่งมีหลายครั้งที่คู่โต้ว่าที่ เกิดปัญญาที่รับรู้ได้โดยฉับพลันในระหว่างนั้น ท้ายที่สุดยังเป็นการฝึกจิตให้ลดอัตตา เพื่อฟังเหตุผลและตรรกะ ของคู่โต้ว่าที่ที่อาจมีมุมมองแตกต่างกัน และในกรณีที่เป็นผู้แพ้การโต้ว่าที่ การต้องทำท่าตบมือแบบหางมือขึ้น เพื่อบ่งบอกว่ายอมรับว่าเปลี่ยนใจ เชื่อว่าเป็นการฝึกผู้แพ้รู้จักยอมรับ ลด ละ อัตตาความเป็นตัวตนของตนเอง เพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมเรื่องศูนยตา (สูนยุตตา) ได้ในที่สุด

การโต้ว่าที่ธรรมเป็นกิจกรรมที่พระสงฆ์ในสำนักศึกษาต้องทำเป็นประจำทุกวัน และยังเป็น ส่วนหนึ่งของการสอบเพื่อเลื่อนระดับชั้น เช่น การสอบเกเช (Geshe Lharampa) ซึ่งเปรียบได้กับการจบการศึกษาระดับปริญญาเอก วัฒนธรรมนี้มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาและยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่างการโต้ว่าที่ธรรมที่นำมาให้ผู้ร่วมกิจกรรมทดลองปฏิบัติ คือ หัวข้อคำถามว่า พระพุทธเจ้าเป็นพุทธหรือไม่ เพราะอะไรจึงคิดว่าพระพุทธเจ้าเป็นหรือไม่เป็นพุทธ เช่นนั้นแล้ว การเป็นหรือไม่เป็นพุทธต้องประกอบด้วยอะไรบ้าง เมื่อคุโตะว่าที่ธรรมได้ดำเนินการตรรกวิภาษจนหมดคำถามแล้ว ให้ย้อนกลับไปดูข้อสมมติฐานแรกของแต่ละฝ่ายว่าสุดท้ายแล้วยังคงยืนยันความคิดเมื่อแรกหรือได้มีการเปลี่ยนใจเพราะได้ตรึงตรองเหตุผลจากแง่มุมอื่น เป็นต้น

๒๐.๑๕ น. กลับโรงแรมที่พัก

หมายเหตุ

กำหนดการเดิมคือจัดพิธีเปิดในวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๖๘ แต่ผู้จัดงานขอสลับกิจกรรม กำหนดการพิธีเปิดไปจัดในวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๖๘ แทน เนื่องจากประธานคณะสงฆ์ต้องเดินทางไปรอรับเสด็จ และเข้าเฝ้าองค์ทะไลลามะที่ ๑๔ ตั้งแต่วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๖๘ ณ วัดที่ประทับในเมือง Bylakuppe รัฐกรณาฏกะ สาธารณรัฐอินเดีย

ศึกษาดูงานและฟังบรรยายเรื่องการเรียนการสอนของพระภิกษุสามเณรในโรงเรียนและสถาบันสงฆ์
Gaden Shartse Thoesam Norling School

ห้องเรียนของสามเณร มีอาจารย์ผู้สอนเป็นพระ

สามเณรฝึกเขียนอักษรวิจิตรทิเบตบนกระดานขนวนโดยหมึกที่ใช้ทำจากซีอิ๊วขาว

ศึกษาดูงานและเข้าชมที่ประทับส่วนพระองค์ขององค์ทะไลลามะที่ ๑๔
เมื่อเสด็จมาแปรพระราชฐานที่วัด Gaden Shartse

ศึกษาดูงานและเข้าชม Gashar Healing Center สถานพยาบาลที่ทำการรักษา
แบบแพทย์แผนตะวันตกและแพทย์แผนทิเบต ซึ่งมีทั้งพระและฆราวาส
ปฏิบัติหน้าที่แพทย์และพยาบาล

ศึกษาดูงานและเข้าชมห้องปฏิบัติการ การเรียนการสอนวิทยาศาสตร์
ในวิทยาลัยสงฆ์ วัด Gaden Shartse

ร่วมชมกิจกรรม “โถ้วาทีธรรม” หรือ “ตรรกวิภาษ” ประจำปีในฤดูหนาว (Winter debate)
ณ ลานโถ้วาที่ วิทยาลัยสงฆ์ วัด Gaden Shartse

ร่วมชมกิจกรรม “ไต่เวทีธรรม” หรือ “ตรรกวิภาษ” ประจำปีในฤดูหนาว (Winter debate)
ณ ลานไต่เวที วิทยาลัยสงฆ์ วัด Gaden Shartse

วันจันทร์ที่ ๖ มกราคม ๒๕๖๘

๐๖.๐๐ - ๐๗.๐๐ น. นั่งสมาธิ ทำวัตรเช้า และสวดมนต์ ๒ สายธรรม (บาลี - สันสกฤต)
ณ ห้องสมุด วัดกาเดนชาเซ (Gaden Shartse Monastery)

๐๗.๐๐ - ๐๙.๐๐ น. รับประทานอาหารเช้าที่วัดกาเดน (Gaden Shartse Monastery)
และพักผ่อนตามอัธยาศัย

๐๙.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. การบรรยายทางวิชาการโดยตัวแทนพระภิกษุฝ่ายสันสกฤต (ทิเบต)
ในหัวข้อ **Intro of Tibetan Buddhism: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และประวัติ
พุทธศาสนาในทิเบต**

เนื้อหาการบรรยายโดยสรุป คือ ศาสนาพุทธมหายานได้ถือกำเนิดขึ้นจากการพัฒนาการ
ของพระพุทธศาสนาในอินเดียช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ ก่อนที่จะแพร่หลายไปยังจีน ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม
และทิเบต

หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ศาสนาพุทธแบ่งออกเป็นหลายสำนัก หนึ่งในนั้นคือ
สำนักสรวาสติวาท ซึ่งเน้นอภิธรรมและแนวคิดที่ว่า "ธรรมทั้งปวงมีอยู่จริง" นอกจากนี้ยังมี **สำนักมหาสังฆิกะ**
ซึ่งให้ความสำคัญกับพุทธคุณและแนวคิดโพธิสัตว์ ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ กลุ่มนักคิดที่ได้รับ
อิทธิพลจากมหาสังฆิกะได้พัฒนาแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า **มหายาน** หรือ “ยานอันยิ่งใหญ่” โดยเน้นเส้นทาง
ของ **โพธิสัตว์** หรือ **โพธิสัตว์ยาน** แทนที่จะมุ่งสู่นิพพานแบบพระอรหันต์เพียงอย่างเดียว ซึ่งเรียกว่า **สาวกยาน**
ซึ่งเป็นแนวทางของเถรวาท

คัมภีร์ที่สำคัญในยุคแรกของมหายานคือคัมภีร์ **ปรัชญาปารมิตาสูต** ซึ่งกล่าวถึง **ศูนยตา**
(ฝ่ายบาลีใช้ว่า **สุญญตา**) หรือความว่างเปล่าของสรรพสิ่ง และอุดมคติของ **พระโพธิสัตว์** ซึ่งเป็นผู้เสียสละ
ความหลุดพ้นของตนเองเพื่อช่วยสรรพสัตว์

ส่วนนักปราชญ์สำคัญที่พัฒนาหลักปรัชญามหายานในอินเดียทั้ง ๓ ท่าน ได้แก่ **พระอาจารย์
นาคารชุน** ผู้ก่อตั้งสำนักมัธยมิกะ และผู้เผยแพร่แนวคิดเรื่องศูนยตาจากคัมภีร์ปรัชญาปารมิตา ที่เชื่อว่า
ท่านได้มาจากเมืองนาคโลก **พระอสังคะ** และ **พระสุพันธุ** ผู้พัฒนาแนวคิดเรื่องโยคจาร หรือ วิญญานวาท

สาระสำคัญในเรื่องนี้ คือ ภาพรวมของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานนั้น ได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างไกล
และให้ความสำคัญกับครูบาอาจารย์อย่างมาก กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ยังมีคำสอน
และเรื่องราวของพระโพธิสัตว์มากมายที่ยังไม่ปรากฏออกมา หรือเรียกว่าถูก “เก็บซ่อนไว้” ซึ่งมีพุทธพยากรณ์
ที่เชื่อมโยงกับท่านนาคารชุนว่าเป็นพระโพธิสัตว์ผู้มีบทบาทสำคัญในการอธิบายและเผยแผ่หลักธรรม
เรื่องศูนยตา คำพยากรณ์นี้ปรากฏในคัมภีร์บางฉบับ เช่น **ลลิตวิสตรสูตร** และ **อารยะมยุราชปราติมาตสูตร** ซึ่งกล่าวว่า
หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว จะมีพระอาจารย์ผู้หนึ่งปรากฏขึ้นมาเพื่อฟื้นฟูพระพุทธธรรม โดยเฉพาะ
คำสอนเรื่องปรัชญาปารมิตาและศูนยตา ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของท่านนาคารชุนในฝ่ายมหายาน

ตำนานในทิเบตบางแหล่งกล่าวว่าท่านนาคารชุนได้รับคำสอนลึกลับจากพญานาค ไต๋มหาสมุทร ซึ่งนำมาสู่การค้นพบและอธิบายคัมภีร์ปัญญาปารมิตา นอกจากนี้ ในคัมภีร์พุทธทิเบต หลายเล่มยังยกย่องท่านว่าเป็นผู้ที่ได้รับพุทธพยากรณ์ไว้ล่วงหน้าว่าจะเป็นบุคคลสำคัญในการรักษาพระธรรม โดยถือว่าเป็นอวตารของพระโพธิสัตว์มันจูศรี ผู้เป็นตัวแทนแห่งปัญญา

พุทธศาสนาแบบทิเบตยกย่องแนวคิดของท่านนาคารชุนในฐานะผู้วางรากฐานปรัชญามหายิกะ ซึ่งเป็นหลักคำสอนสำคัญของนิกายมหายาน นอกจากนี้ นาคารชุนยังถูกกล่าวถึงในบางคำพยากรณ์ ของคุรุปัทมสมณะ หรือคุรุรินโปเซ ว่าเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในสายธรรมมหายานต้นตระกูล ทำให้ท่านได้รับการยกย่องอย่างสูงในวงการพุทธศาสนาทิเบต ซึ่งนอกจากท่านนาคารชุนคือท่านอสังคะ ที่มีบทบาทสำคัญไม่แพ้กัน และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้นำคำสอนที่เคยสูญหายหรือถูกซ่อนไว้มาเปิดเผย คำสอนดังกล่าว คือ คำสอนระดับสมมติ และคำสอนระดับปรมาตม์

ต่อมา เมื่อพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายานได้เผยแผ่ออกไปมากขึ้นก็มีข้อถกเถียงว่าคำสอนเหล่านี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ และความแตกต่างทางภาษาจะทำให้เกิดความขัดแย้งหรือไม่ ฝ่ายผู้นับถือนิกายมหายานจึงให้เหตุผลตอบกลับว่า ถ้าคำสอนของมหายานจะมาทำลายพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าคงมีพุทธพยากรณ์ไว้แล้ว ในขณะเดียวกันทรงมีพุทธพยากรณ์ว่าจะมีผู้มาอธิบายคำสอนของพระองค์ในกาลต่อมา ดังนั้น ฝ่ายมหายานจึงเชื่อว่าพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คือนิกายที่เข้ามาช่วยในการเผยแผ่ศาสนาให้กว้างขวางมากขึ้น มิใช่มาบิดเบือนคำสอนหรือทำลาย และแม้พระพุทธศาสนาจะถูกแบ่งออกเป็นหลายนิกาย แต่หลักธรรมนั้นเป็นเรื่องเดียวกัน ความแตกต่างจึงเป็นเพียงเรื่องของปณิธานที่ต่างกัน คือ ฝ่ายสาวกยาน (เถรวาท) จะฝึกปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ในขณะที่ฝ่ายโพธิสัตว์ยานมุ่งหมายพุทธภูมิเพื่อกลับมาโปรดสัตว์นั่นเอง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทิเบต

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ทิเบตเป็นครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ในรัชสมัยพระเจ้าลาโ托ทรี แฉียนเจี้ยน โดยมีการนำพระคัมภีร์และพระพุทธรูปจากอินเดียเข้าไปในทิเบต แม้จะยังไม่ได้รับความนิยมมากนัก เนื่องจากชาวทิเบตยังนับถือศาสนาเพ็น (หรือ ศาสนาบอน) แต่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการรับรู้พระพุทธศาสนา ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ พระเจ้าซรองชันทัมโปทรงมีบทบาทสำคัญในการนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ราชสำนัก โดยทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงภริกุกีจากเนปาลและเจ้าหญิงเหวินเฉิงจากจีน ซึ่งทั้งสองพระองค์ได้นำพระคัมภีร์ พระพุทธรูป และพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในทิเบต รวมถึงการสร้างวัดโจคังและวัดรามเซ ในกรุงลาซา นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงส่งทอนมิสหมังโกตะไปศึกษาภาษาสันสกฤตที่อินเดีย ภายหลังได้พัฒนาอักษรทิเบตขึ้นเพื่อใช้ในการจารึกพระธรรม ซึ่งชาวทิเบตยังใช้อักษรแบบดั้งเดิมมาจนทุกวันนี้ และแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักแต่ก็ยังไม่แพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไป จนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ รัชสมัยพระเจ้าตริงเดซุน พระองค์ทรงสถาปนาพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติ

โดยนิมนต์พระศานตรักษิตะ นักปราชญ์จากมหาวิทยาลัยนาลันทาให้มาสร้างวัดสัมเยซึ่งเป็นวัดพุทธแห่งแรกของทิเบตและวางรากฐานทางปรัชญาและวินัยสงฆ์ อย่างไรก็ตาม ยังมีการต่อต้านจากกลุ่มที่ยังยึดมั่นในศาสนาเพ็น ทำให้พระองค์ต้องนิมนต์คุรุปัทมสมภวะ หรือคุรุรินโปเซ ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธตันตระให้เดินทางมาปราบอิทธิพลของลัทธิเพ็นและทำให้พระพุทธรศาสนาแพร่หลายในหมู่ประชาชน นอกจากนี้ยังมีการอภิปรายธรรมะครั้งสำคัญที่วัดสัมเยระหว่างพระภิกษุจากอินเดียและพระภิกษุจากจีน ซึ่งส่งผลให้ทิเบตรับพุทธศาสนาแบบอินเดียเป็นแนวทางหลัก หลังจากนั้นพระพุทธรศาสนาที่ได้รับการเผยแผ่และพัฒนาอย่างมั่นคงในทิเบต กลายเป็นรากฐานของพุทธศาสนาแบบวัชรยานที่รุ่งเรืองต่อมา

พระพุทธรศาสนาในทิเบตมีการพัฒนาจนเกิดเป็นนิกายหลัก ๕ นิกาย

นิกายแรกคือ **นิกายฦงมา** เป็นนิกายเก่าแก่ที่สุด เกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ผู้นำสำคัญคือคุรุปัทมสมภวะ หรือคุรุรินโปเซ ซึ่งเป็นผู้เผยแผ่พุทธศาสนาแบบตันตระและทำให้พุทธศาสนามั่นคงในทิเบต นิกายนี้เน้นการปฏิบัติทางจิต การฝึกโยคะ และคัมภีร์ที่ได้รับการถ่ายทอดในรูปของคำสอนที่ถูกซ่อนไว้หรือ “เตรมะ” ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ **นิกายกาจู**ถือกำเนิดขึ้นโดยพระติโลปะและพระนโรปะจากอินเดีย ก่อนจะได้รับการเผยแผ่โดยพระมารปะและพระมิลาเรปะ นิกายนี้เน้นการปฏิบัติสมาธิภาวนาแบบมหาหมุทธาและการถ่ายทอดคำสอนแบบปากต่อปาก **นิกายซากยะ**เกิดขึ้นในช่วงเดียวกันโดยพระโคชนกเกียลโป โดยมีจุดเด่นคือระบบการศึกษาทางปรัชญาและวัฒนธรรมที่แข็งแกร่ง รวมถึงแนวคิดแลมเดที่เป็นวิถีแห่งการตรัสรู้ในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระลามะซงคาปะได้ก่อตั้ง**นิกายเกลุก**ขึ้น ซึ่งเป็นนิกายที่ให้ความสำคัญกับพระวินัยศีล และการศึกษาปรัชญาแบบมีระบบ โดยต่อมานิกายนี้กลายเป็นนิกายที่มีอิทธิพลสูงสุด และเป็นต้นกำเนิดของตำแหน่งทะไลลามะ ๔ นิกายนี้เป็นนิกายดั้งเดิมของทิเบต ซึ่งต่อมามีการยอมรับนิกายที่ ๕ ขึ้น ชื่อว่า **นิกายโจนัง** เป็นสายธรรมของพระโยนังตาระในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยมีแนวคิดหลักคือศูนยตาขั้นสุดท้ายหรือศูนยตาที่สมบูรณ์แบบซึ่งกลับมาได้รับการนับถืออีกครั้งและได้กลายเป็นนิกายที่ได้รับการยอมรับในปัจจุบัน

๑๑.๐๐ - ๑๔.๐๐ น. พักรับประทานอาหารและพักผ่อนตามอัธยาศัย

๑๔.๐๐ - ๑๕.๐๐ น. พักรับประทานน้ำปานะ

๑๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. การบรรยายทางวิชาการโดยตัวแทนพระภิกษุฝ่ายสันสกฤต (ทิเบต)

ในหัวข้อ Intro of Kagyu Sect: ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนิกายกาจูของทิเบต

สาระสำคัญในการบรรยายหัวข้อนี้โดยสรุป คือ นิกายกาจู เป็นหนึ่งในนิกายสำคัญของพุทธศาสนาทิเบต มีรากฐานมาจากคำสอนที่ได้รับการถ่ายทอดโดยตรงจากอาจารย์สู่ศิษย์แบบไม่ขาดสาย โดยเฉพาะในด้านการปฏิบัติสมาธิขั้นสูงและการปฏิบัติโยคะตันตระ คำว่า “กาจู” หมายถึง “การถ่ายทอดคำสอนด้วยวาจา” (Oral Transmission) ซึ่ง “กาจู” จึงหมายถึงคำสอนดั้งเดิม หรือ พระไตรปิฎก ผนวกกับคำสอนของตันตระ ผู้ที่ปฏิบัติตามนิกายนี้ เรียกว่า “กาจูปะ” หรือผู้ที่เชื่อมั่นและปฏิบัติตามคำสอนของที่เที่ยงแท้ของพระพุทธเจ้า

นิกายนี้มีต้นกำเนิดจากบูรพาจารย์อินเดีย อาจารย์ที่สำคัญคือ **ทิลโลปะ** (พ.ศ. ๑๕๓๑ - ๑๖๑๒) และ **นโรปะ** (พ.ศ. ๑๕๕๙-๑๖๔๓) ก่อนที่คำสอนจะถูกนำเข้าสู่ทิเบตโดย **มารปะ โลชาวา** (พ.ศ. ๑๕๕๕ - ๑๖๔๐) ผู้เป็นนักแปลพระสูตรและตันตระจากอินเดีย

ศิษย์สำคัญของมารปะ ได้แก่ **มิลาเรปะ** (พ.ศ. ๑๕๙๕ - ๑๖๙๘) พระโยคีผู้เป็นที่รู้จักในฐานะนักปฏิบัติที่เข้าถึงการหลุดพ้นในชีวิตเดียว มิลาเรปะถ่ายทอดคำสอนให้ **คัมโปปะ** (พ.ศ. ๑๖๒๒ - ๑๗๐๙) ซึ่งเป็นผู้รวบรวมหลักคำสอนของนิกายกาจูเข้ากับระบบพระวินัยของพุทธศาสนา นิกายกาจูมีอิทธิพลอย่างมากในทิเบต โดยเน้นการปฏิบัติที่เข้มข้นและการสืบทอดสายปฏิบัติสมาธิที่ต่อเนื่อง ปัจจุบันนิกายกรรมะกาจูเป็นสายที่มีชื่อเสียงที่สุดของนิกายกาจู โดยมีท่านกรรมะปะเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ

๑๗.๐๐ - ๑๘.๐๐ น. พักรับประทานอาหารเย็น

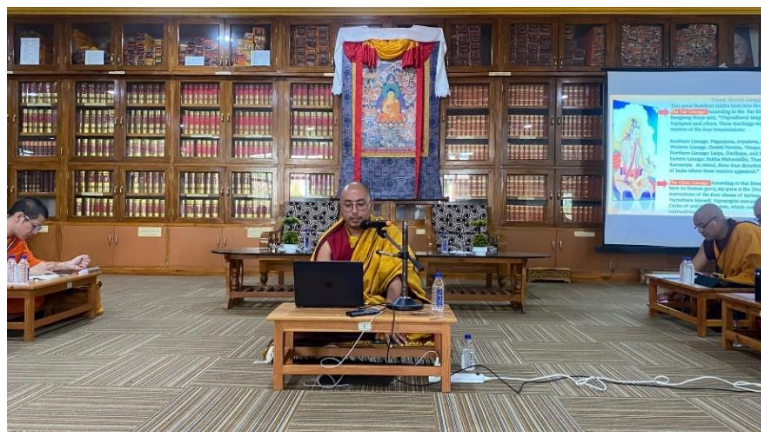
๑๘.๐๐ - ๑๙.๐๐ น. ประชุมสรุปงานกับคณะพระสงฆ์ไทย

๑๙.๓๐ น. กลับโรงแรมที่พัก

เข้าฟังบรรยายภาคเช้าโดยตัวแทนคณะสงฆ์ทิเบตเป็นวิทยากร

หัวข้อ “Intro of Tibetan Buddhism” ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และประวัติพุทธศาสนาในทิเบต

เข้าฟังบรรยายภาคบ่ายโดยตัวแทนคณะสงฆ์ทิเบตเป็นวิทยากร

หัวข้อ “Intro of Kagyu Sect” ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับนิกายกาจูของทิเบต

บรรยายภาคในงานบรรยายทางวิชาการ ณ ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์ วัด Gaden Shartse

ผู้แทนคณะสงฆ์ไทยที่เข้าร่วมกิจกรรมในงานบรรยายทางวิชาการ
โดยมีพระเอกวีร์ มหาญาณ ทำหน้าที่ล่าม

บรรยายภาคคณะเข้าร่วมฟังบรรยายทางวิชาการ
ณ ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์ วัด Gaden Shartse

ร่วมประชุมสรุปกิจกรรมกับคณะสงฆ์ไทย

วันอังคารที่ ๗ มกราคม ๒๕๖๘

๐๖.๐๐ - ๐๗.๐๐ น. นั่งสมาธิ ทำวัตรเช้า และสวดมนต์ ๒ สายธรรม (บาลี - สันสกฤต)
ณ ห้องสมุด วัดกาเดน (Gaden Shartse Monastery)

๐๗.๐๐ - ๐๙.๐๐ น. รับประทานอาหารเช้าที่วัดกาเดน (Gaden Shartse Monastery)
และพักผ่อนตามอัธยาศัย

๐๙.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. เยี่ยมชมวัดต่าง ๆ ได้แก่ วัด Depung วัด Palden Drepung Tashi
Domang, วัด Depung Loseling

๑๑.๐๐ - ๑๒.๐๐ น. พักรับประทานอาหารกลางวัน

พิธีเปิดโครงการแลกเปลี่ยนภิกษุนานาชาติด้านบาลีและสันสกฤต รุ่นที่ ๓ (Pali and Sanskrit
International Bhikkhu Exchange Program - PSIBEP) ประจำปี ๒๐๒๕ จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยสงฆ์
Gaden Shartse Monastic University

๑๔.๐๐ น. เริ่มต้นด้วยการรวมตัวของแขกและผู้เข้าร่วมงาน

๑๔.๒๕ น. กล่าวต้อนรับโดย Chief Guest Gaden Tri Rinpoche และ Most Venerable
Dr. Waskaduwe Mahindawansa Mahanayake Thero

๑๔.๓๐ น. Chief Guest และแขกพิเศษร่วมกันจุดประทีปเนย (Butter Lamp)

๑๔.๓๕ น. พิธีมอบผ้าคະຕະตามธรรมเนียมทิเบตให้กับแขกผู้มีเกียรติ พร้อมด้วยการถวายชา
และข้าวมงคล

๑๔.๔๐ น. สาธยายมนต์สองสายธรรม (บาลีและสันสกฤต)

๑๔.๔๕ น. กล่าวต้อนรับโดย General Secretary of International Geluk Foundation,
Khensur Rinpoche Lobsang Gyaltzen (ใช้เวลา ๑๐ นาที)

๑๔.๕๕ น. ตัวแทนจากศรีลังกากล่าวสุนทรพจน์

๑๕.๐๕ น. เจ้าอาวาสวัด Gaden Jangtse กล่าวสุนทรพจน์

๑๕.๑๕ น. เจ้าอาวาสวัด Gaden Shartse กล่าวสุนทรพจน์

๑๕.๒๕ น. พระครูธรรมรัต (ธัญชัย เตชปัญโญ) วัดญาณเวศกวัน ตัวแทนจากประเทศไทย
กล่าวสุนทรพจน์

๑๕. ๓๕ น. ผู้ประสานงานสำนักงานของสมเด็จพระสังฆราชโลกาภิบาล ประจำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวสุนทรพจน์

ผู้แทนจาก IBC Director General, Mr. Abhijit Halder กล่าวต้อนรับและขอบคุณ
ผู้แทนจาก IBC General Secretary, Khensur Rinpoche Jangchup Choden กล่าวสุนทรพจน์

พระมหาเถระจากศรีลังกา Chief Guest, Most Venerable Dr. Waskaduwe Mahindawansa Mahanayake Thero กล่าวสุนทรพจน์

พระอาจารย์ Gaden Tri Rinpoche กล่าวสุนทรพจน์

๑๖.๔๕ น. ผู้จัดงานกล่าวขอบคุณ

๑๖.๕๐ น. ถ่ายภาพที่ระลึกร่วมกัน

๑๗.๐๐ น. เสร็จพิธีการ

๑๘.๐๐ น. พักรับประทานอาหารเย็น และกลับเข้าที่พัก

ทัศนศึกษาและเข้าชมวัดต่าง ๆ ในเมือง Mundgod ในภาคเช้า

พิธีเปิดโครงการแลกเปลี่ยนภิกษุนานาชาติด้านบาลีและสันสกฤต รุ่นที่ ๓
(Pali and Sanskrit International Bhikkhu Exchange Program - PSIBEP) ประจำปี ๒๐๒๕
ณ มหาวิทยาลัยสงฆ์ Gaden Shartse Monastic University

พระครูธรรมรัต (ธนชัย เทชปัญโญ) วัดญาณเวศกวัน
ตัวแทนคณะสงฆ์ในโครงการฯ จากประเทศไทย กล่าวสุนทรพจน์

คณะทำงานจากประเทศไทยที่มาเข้าร่วมพิธีเปิดโครงการฯ

ถ่ายภาพที่ระลึกกับคณะสงฆ์ คณะผู้จัดโครงการ และคณะทำงาน
ในพิธีเปิดโครงการแลกเปลี่ยนภิกษุนานาชาติด้านบาลีและสันสกฤต รุ่นที่ ๓
(Pali and Sanskrit International Bhikkhu Exchange Program - PSIBEP) ประจำปี ๒๐๒๕
ณ มหาวิทยาลัยสงฆ์ Gaden Shartse Monastic University

วันพุธที่ ๘ มกราคม ๒๕๖๘

ออกเดินทางจากที่พัก เมือง Mundgod รัฐกรณาฏกะ ไปยังสนามบิน Hubli และเดินทางไปยังเมืองบังคาลอร์ เพื่อต่อเครื่องกลับประเทศไทย

วันพฤหัสบดีที่ ๙ มกราคม ๒๕๖๘

ออกจากที่พักเมืองบังคาลอร์ ไปยังท่าอากาศยานนานาชาติเบงกาลูรู เมืองบังคาลอร์ สาธารณรัฐอินเดีย เพื่อเดินทางกลับสู่ประเทศไทยโดยสวัสดิภาพ

วันศุกร์ที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๖๘

เดินทางถึงประเทศไทยโดยสวัสดิภาพ

๘. คณะผู้แทนไทย ๕ คน โดยมีผู้แทนจากกรมศิลปากร ดังนี้

๑. นางสาวพลอยชมพู ยามะเพวัน นักอักษรศาสตร์ชำนาญการ

๙. สรุปสาระของกิจกรรม

การเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ สืบเนื่องมาจากการที่คณะกรรมการจัดงานแลกเปลี่ยนพระภิกษุนานาชาติบาลีและสันสกฤต ได้มีหนังสือเชิญให้คณะทำงานอาสาสมัครที่ช่วยงานจิตอาสาในโครงการร่วมกิจกรรมพิธีเปิดโครงการฯ ร่วมฟังเสวนาทางวิชาการและเยี่ยมชมวัด สถานศึกษา เพื่อศึกษาเรียนรู้วิถีปฏิบัติและวัฒนธรรมประเพณีของชาวพุทธทิเบตร่วมกับพระสงฆ์ไทย ทิเบต และศรีลังกา ที่เข้าร่วมโครงการ

กิจกรรมครั้งนี้ ได้ทำให้เห็นวิถีชีวิตและแนวคิดของชาวพุทธทิเบตได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น เนื่องจากการนำชมสถานศึกษา สถานพยาบาล การเข้าร่วมชมกิจกรรมการไต่ถามที่ธรรม ฟังการบรรยายและการเสวนาทางวิชาการ และการถาม - ตอบ ทางวิชาการ จากพระสงฆ์ฝ่ายบาลี และสันสกฤต โดยมีพระสงฆ์ไทยทำหน้าที่เป็นล่ามแปลภาษาไทยช่วยอำนวยความสะดวกในการแปลคำศัพท์เฉพาะทางที่เข้าใจยากให้แก่คณะผู้เข้าร่วมกิจกรรมจากประเทศไทยได้เข้าใจ ทำให้มีการซักถามข้อสงสัยและเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลทางวิชาการที่น่าสนใจโดยแทบไม่มีภาษาเป็นอุปสรรคในการสื่อสาร

ทั้งนี้ วิถีชีวิตและวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์และประชาชนที่ได้พบเห็นในขณะเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ที่หล่อหลอมให้ชาวพุทธทิเบตมีวิถีปฏิบัติและขนบธรรมเนียมอย่างเช่นที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นความเข้าใจที่เกิดโดยอัตโนมัติจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากสิ่งที่พบเจอตลอดระยะเวลาของการร่วมกิจกรรม สิ่งนี้จะเป็นสิ่งที่นำไปสู่การยอมรับและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรมของวิถีปฏิบัติของชาวพุทธในสังคมโลกโดยไม่เอาวิถีวัฒนธรรมของตนไปตัดสิน ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหาได้ง่าย ๆ จากเพียงในตำราหรือเวทีเสวนาทางวิชาการหากไม่ได้ออกไปสัมผัสประสบการณ์จริงดังกล่าวจนเห็นภาพ

นอกจากนี้ ยังได้มีโอกาสสอบถามข้อมูลรายละเอียดเพิ่มเติมจากพระสงฆ์ฝ่ายสันสกฤตในเรื่องเกี่ยวกับคติความเชื่อต่าง ๆ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับคติความเชื่อในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในประเทศไทย โดยเฉพาะช่วงก่อนพุทธศตวรรษ ๑๙ เช่น คติและพระสูตรที่กล่าวถึงคาถา “เย ธัมมา” ที่พบมากในวัฒนธรรมทวารวดี ซึ่งพบคาถาเดียวกันนี้ในฝ่ายสันสกฤตเช่นกัน แต่มีรายละเอียดคำอธิบายที่หลากหลายออกไปจากพระสูตรในฝ่ายบาลี ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าศึกษาต่อ และอาจหาความเชื่อมโยงหรือไขปริศนาในการตีความรูปแบบศิลปกรรมที่พบในประเทศไทยช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะการสร้างศาสนสถานและรูปเคารพเนื่องในพุทธศาสนาหายาน ฝ่ายวัชรยานตันตระ ให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น

๑๐. ข้อเสนอแนะจากการจัดกิจกรรม

การที่กรมศิลปากรพิจารณาอนุญาตและเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มพูนประสบการณ์การทำงาน ตามที่หน่วยงานภายนอกมีหนังสือเชิญมายังกรมศิลปากรในครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นว่า

๑. การศึกษาภาคสนามและการสัมผัสประสบการณ์จริง มีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจเรื่องที่เรากำลังวิจัย ในกรณีนี้ คือ พระพุทธศาสนา ในบริบทที่กว้างขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาแนวคิดปรัชญา และวัฒนธรรมของพุทธศาสนาหายานและเถรวาท

๒. ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ เนื่องจากการมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับพระสงฆ์จากสายบาลีและสันสกฤต รวมถึงการศึกษาวิถีชีวิตและวัตรปฏิบัติของชาวพุทธฝ่ายมหายาน ช่วยให้เกิดความเข้าใจและเคารพความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแนวทางที่สำคัญต่อการวิจัยพุทธศิลป์และประวัติศาสตร์ศาสนา

๓. สนับสนุนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้รับจากการพูดคุยกับพระสงฆ์สายสันสกฤตเกี่ยวกับคาถา “เย ธัมมา” ที่อาจช่วยไขปริศนาหรือตีความคติและประติมานวิทยาของศิลปกรรม รวมถึงพัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทยช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ดังนั้น จึงอาจเป็นโอกาสที่ดีอย่างยิ่ง หากกรมศิลปากรจะพิจารณาให้การสนับสนุนบุคลากรในสังกัดให้ทำการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นนี้ โดยเฉพาะผู้ที่มีความสนใจด้านจารีตประเพณี ประวัติศาสตร์ ภาษาและวรรณกรรม จารึก ประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดี หรือกลุ่มงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการเข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนหรือศึกษาดูงานในลักษณะเดียวกันในอนาคต